

(W)ELKE LERAAR LEEST DIT?! WERK MAKEN VAN GELIJKE KANSEN

In de rubriek (W)elke leraar leest dit?! wordt steeds een boek besproken dat interessant is voor pedagogisch professionals die werkzaam zijn in het domein Kind en Educatie.

Deze keer *Werk maken van gelijke kansen*, onder redactie van Linda van den Bergh, Eddie Denessen en Monique Volman. Het boek is een uitgave van Didactief, net als *Op de schouders van reuzen*. *Inspirerende inzichten uit de cognitieve psychologie voor leerkrachten*, dat eerder in deze rubriek werd besproken. Twintig invloedrijke wetenschappelijke publicaties over het onderwerp 'gelijke kansen' worden besproken. Steeds wordt het belang van het artikel en de kern van de theorie in simpele bewoordingen uitgelegd, waarna implicaties, inclusief lees- en kijksuggesties, voor de onderwijspraktijk volgen die evengoed toepasbaar zijn in het brede domein Kind en Educatie.

Nog niet zo lang geleden gaf ik een college over 'omgaan met diversiteit in de klas' aan studenten van de master Leren en Innoveren (MLI) aan de Marnix academie in Utrecht. Diversiteit. Niet 'mijn' onderwerp, wel een thema in 'mijn leerlijn'. Ik verving de collega die net met pensioen was en ik doe nu eenmaal graag iets nieuws. Bij de eerste overdenkingen hoe ik dit college zou aanvlagen had ik al spijt van mijn toezegging. Want hoe doe je dat: diversiteit bespreekbaar maken met studenten die werken in de omgeving die diverser is dan de mijne?

De Van Dale verstaat onder diversiteit: '1. Verscheidenheid, variatie; 2. Het verschijnsel dat er ergens mensen zijn met verschillende etnische of culturele achtergronden.' Geen verrassende definitie. Het lijkt een neutrale omschrijving, zoals je mag verwachten van een woordenboek. Maar het begrip

'diversiteit' roept veel beelden op. Ik geef Google verschillende zoekopdrachten om ideeën op te doen voor de inhoud van het college en kom uit bij de documentaire van Sunny Bergman uit 2017 *Wit is ook een kleur* (<https://www.vpro.nl/programmas/2doc/kijk/2doc-overzicht/2016/wit-is-ook-een-kleur.html>). Blijkbaar wijzen zoekresultaten naar 'diversiteit' in eerste instantie naar etnische en culturele verschillen, net als de Van Dale eigenlijk, en daarmee naar huidskleur, terwijl diversiteit over veel meer gaat dan het verschil in kleur tussen mensen, ook volgens de redacteurs van *Werk maken van gelijke kansen*. Wie de documentaire *Wit is ook een kleur* kent, weet dat het bekijken ervan je een ongemakkelijk gevoel kan geven als 'witte - bevoorrechte - Nederlander'. Hoewel ik haar eerder had gezien, werd ik opnieuw gegrepen door de hardheid van onze samenleving. Nederland mag dan een zogenaamd 'tolerant' land zijn, dat gevoel krijg je allerm minst bij het bekijken van deze documentaire: mensen worden op grond van huidskleur en afkomst niet gelijk en zeker niet gelijkwaardig behandeld.

Ik schaamde me bijna voor mijn wit-zijn. Later zag ik de conference van Theo Maassen *Situatie gewijzigd* waarin Maassen zich afvraagt waarom de wereld ineens spreekt van witte en zwarte mensen, want 'als ik de schilder opdracht geef om mijn muren wit te schilderen en het ziet er zo uit... (wijst op zijn arm)'...

Naast de inspiratie die Sunny Bergman mij gaf, waren ook mijn eigen ervaringen met diversiteit een inspiratiebron voor het college. Ik dacht terug aan de tijd dat ik les gaf in groep 3 op een basisschool in Zuilen, Utrecht. Over diversiteit gesproken: kinderen in mijn klas hadden ouders en/of grootouders afkomstig uit zeventien verschillende landen: Turkije, Marokko, Moldavië, China, Afghanistan, Nederland, Suriname... dat bracht veel verschillen tussen de kinderen met zich mee. Verschillen in beheersing van de Nederlandse taal, verschillen in geloof en bijbehorende gebruiken en rituelen, verschillen in eetgewoonten en verschillen in huidskleur. Maar ook alle verschillen die je tegenkomt in een 'witte klas': verschillen in uiterlijk, in inkomsten en daarmee welvaart, verschillen in intelligentie, in sportiviteit, in creativiteit, etc. De verschillen leken soms de enige overeenkomst tussen alle kinderen. Diversiteit speelt dus altijd en overal. Ik voelde destijds de last om alle kinderen 'zo eerlijk mogelijk' te behandelen om eerlijke kansen te creëren, want ik gaf Cindy, van wie de ouders Chinees zijn en die nauwelijks uitleg nodig had, minder aandacht dan Mohammed, die moeite had om op zijn stoel te blijven zitten en de letters nog niet geautomatiseerd had. En heb ik Justin voldoende kunnen helpen om om te gaan met zijn leesprobleem? Hij deed groep drie nog een jaartje en was mijn grote hulp. Hij hielp Said, die pas net in Nederland was, bij de uitleg van de regels in de klas, zodat ik mijn tijd en energie aan andere kinderen kon besteden. Heb ik op die manier bijgedragen aan de kansengelijkheid van kinderen of was ik onbewust bevooroordeeld en heb ik hun kansengelijkheid zelfs vergroot? Waren mijn verwachtingen van kinderen hoog genoeg om onder het Pygmalion-effect uit te komen? En hoe zit dat vandaag de dag? Zie ik alle potentie van mijn huidige studenten op KPZ wel? Krijgen zij van mij een eerlijke kans?

Geen onterechte vragen die ik mezelf stelde, blijkt als ik het boek *Werk maken van gelijke kansen* lees. Leraren houden onbedoeld de kansengelijkheid, die er nu eenmaal is, in stand of vergroten die zelfs. Om die reden werd in 2016 ook de Gelijke Kansen Alliantie (GKA) opgericht, een initiatief van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

met als doel het bevorderen van kansengelijkheid in het onderwijs met aandacht voor school, thuis en leefomgeving. De beginpagina van de GKA meldt dat de kansengelijkheid de laatste paar jaar niet verder is toegenomen. Is dat goed nieuws? Blijkbaar werd tot op de dag van vandaag de kansengelijkheid alleen maar groter! Niet voor niets staat het thema 'kansengelijkheid' zo hoog op de politieke en sociale agenda en wordt er steeds meer gediscussieerd en geschreven over dit onderwerp. De redacteurs van *Werk maken van gelijke kansen* vinden het belangrijk om leraren in het basisonderwijs inzicht te geven in de manier waarop hun verwachtingen tot stand komen en welke invloed die hebben heeft op de prestaties van hun leerlingen.

De twintig korte hoofdstukken zijn verdeeld over vier thema's: het eerste thema gaat in op de rol die het onderwijs speelt in sociale ongelijkheid. Deel twee bespreekt de vraag hoe je als leraar bij kunt dragen aan de verkleining van sociale ongelijkheid in de klas waar je in deel 3 concrete handvatten voor krijgt als individuele leraar. In deel 4 worden handvatten geboden voor teams om te werken aan meer kansengelijkheid in de klas en in de school. Aan de hand van enkele van de begrippen die een centrale plek in dit boek hebben, namelijk *meritocratie*, *sociaal en cultureel kapitaal*, *taal* en *het pygmalion effect*, bespreek ik waarom elke leraar dit boek zou moeten lezen.

In de eerste twee hoofdstukken wordt ingegaan op het meritocratisch principe van het Nederlandse onderwijsstelsel. Het principe dat je merit (verdienste) een optelsom is van intelligentie en inzet. Kinderen worden beoordeeld op basis van verdienste: loon naar werken, zeg maar. Vroeger was dat anders en werden leerlingen beoordeeld op hun afkomst. Kinderen uit boerengezinnen kregen minder kansen dan aristocratische kinderen. In de Franse revolutie is hard gestreden om deze oneerlijkheid op te heffen. Verdienste zou vanaf nu je kansen moeten bepalen. Dat klinkt mooi, maar Mijs (2016) laat in zijn onderzoek zien dat meritocratie in wezen niet mogelijk is. Leerlingen komen immers met verschillende achtergronden en bagage de school binnen. Dat wist socioloog en politicus Young in 1958 ook al, toen hij de term meritocratie zelf bedacht. Hij was juist bang dat meritocratie de werkelijkheid zou worden en tot zijn eigen afgrijzen kreeg hij gelijk.

Mijs trekt drie conclusies die duidelijk maken dat meritocratie in de praktijk nauwelijks werkt:

- De sociale klasse bepaalt in welke klas een kind terecht komt. Elke school heeft een andere didactische aanpak, staat op een andere plek en heeft een andere populatie. Kinderen belanden dus niet toevallig op een bepaalde school. Kinderen van hoogopgeleide ouders komen vaker terecht op de 'betere' scholen, omdat zij meer verdienen, in 'betere' wijken wonen en beter op de hoogte zijn van de kwaliteiten van een school. Daarnaast krijgen kinderen van hoogopgeleide ouders hun genen mee en worden zij gestimuleerd om te presteren.
- Niet iedereen is geboren met dezelfde talenten, en dus moet het ene kind veel meer moeite doen voor een voldoende dan het andere kind. Per definitie hebben kinderen geen eerlijke startpositie in de wereld.
- Dat wat de samenleving op dat moment belangrijk vindt, wordt beloond. Tegenwoordig is dat bijvoorbeeld intelligentie, terwijl ver voor Christus mannelijkheid en agressie juist sociaal werden beloond. Mensen die lijken op de mensen in 'de hogere kringen' krijgen vaak meer voor elkaar dan mensen met andere kwaliteiten.

Wat betreft dat laatste punt zijn Bourdieu en Passeron het in 1970 al eens met Mijs. Zij keken kritisch naar de rol van het schoolsysteem in gelijke kansen voor kinderen en kwamen tot de conclusie dat: *'scholen maatschappelijke ongelijkheid reproduceren door de belangen en macht van de heersende klasse te behoeden'* (p. 24). Kinderen uit lagere sociale klassen hebben daardoor minder kansen dan kinderen uit hogere sociale klassen. Dat heeft o.a. te maken met het feit dat de hogere sociale klasse meer *cultureel kapitaal* heeft (bezit van boeken, kennis van wetenschappelijke inzichten, museumbezoek, diploma's etc.). Cultureel kapitaal wordt niet alleen bepaald door hard werken, maar (vooral) ook door opvoeding en erfenis. Daarnaast heeft de hogere sociale klasse ook meer *sociaal kapitaal*, dat wil zeggen toegang tot netwerken. Kinderen van hoogopgeleide ouders verkeren vaak 'in betere kringen' en kunnen via de netwerken van hun ouders makkelijker de sociale ladder op. Interessant is het onderscheid dat Bourdieu en Passeron maken tussen primaire en secundaire pedagogische acties. Primaire pedagogische acties gaan over de waarden en normen die kinderen van hun ouders meekrijgen en zijn cultureel bepaald. Scholen geven de dominante cultuur door via secundaire pedagogische acties. Kinderen die weinig verschil ervaren tussen de cultuur thuis en op school

zijn daarmee in het voordeel ten opzichte van kinderen die op dit vlak een groot verschil ervaren. Zij moeten harder hun best doen om zich de dominante cultuur eigen te maken. Scholen en leraren kunnen de verschillen tussen de thuis- en de schoolcultuur verkleinen door op school aandacht te schenken aan de thuiscultuur, door te investeren in extra onderwijs voor kinderen van laagopgeleide ouders of kinderen met een migratieachtergrond. Die initiatieven zijn er zeker, denk aan VVE-programma's, schakelklassen en de mogelijkheid om te stapelen in opleiding.

'KINDEREN MET DEZELFDE TALENTEN HEBBEN RECHT OP GELIJKE KANSSEN. IEDER KIND MOET ZICH VOLLEDIG KUNNEN ONTWIKKELEN. ZIJN OF HAAR ACHTERGROND, HET OPLEIDINGSNIVEAU VAN OUDERS OF HUN FINANCIËLE SITUATIE MAG GEEN INVLOED HEBBEN OP DE SCHOOL-PRESTATIES VAN EEN KIND.'

(www.gelijkekansen.nl/over-gelijke-kansen)

Binnen deze opties is een belangrijke rol weggelegd voor taal. Taal is namelijk een bepalende factor voor de onderwijskansen van kinderen en bepaalt mede hun schoolprestaties (Bernstein, 1971). Het is naast een communicatiemiddel, ook een sociale code, een manier om je te onderscheiden van anderen. Bernstein zag dat kinderen uit de lagere sociale klassen slechter presteerden op talige vakken dan kinderen uit de hogere sociale klassen, terwijl dat verschil bij wiskunde veel kleiner was. Op basis van dit inzicht ontwikkelde hij een theorie over twee taalcodes: de beperkte, alledaagse code en de uitgebreide code. De beperkte code kenmerkt zich door eenvoudige grammatica, korte zinnen en concrete taal. In situaties waarin mensen elkaar goed kennen volstaat deze code en zorgt het uitoefenen ervan voor een wij-gevoel: het bekrachtigt sociale relaties.

Mensen uit alle lagen van de bevolking gebruiken de beperkte code. Als mensen elkaar niet goed kennen, hebben zij meer woorden nodig om uit te leggen wat zij bedoelen, omdat er geen gedeelde kennis en ervaringen zijn. Dan is de uitgebreide code nodig die zich kenmerkt door een gevarieerde woordenschat, langere zinnen en complexere grammatica. Dit is niet toevallig de taal die ook gebruikt wordt om abstracte zaken te bespreken, zoals een uitleg van de leraar over breuken tijdens de rekenles. Een leraar gebruikt de uitgebreide code, omdat leerlingen nog niet dezelfde kennis en ervaringen hebben als de leraar. Laagopgeleide ouders beheersen de uitgebreide taal minder goed dan hoger opgeleiden. Dat heeft niets te maken met intelligentie, maar alleen met het taalaanbod in de milieus waarin mensen opgroeien. Ook op het gebied van taal is het verschil tussen de thuiscultuur en de cultuur op school dus groot voor de kinderen van lager opgeleide ouders. De invloed van klasse is daarmee groter dan die van intelligentie en daar kun je als leraar alleen iets aan doen door leerlingen actief in te wijden in deze schooltaal, door bijvoorbeeld VVE-programma's en programma's voor leesbevordering.

Het thuismilieu blijkt van grote invloed te zijn op de kansen van kinderen, maar dat is zeker niet het enige. Het beroemde Pygmalion onderzoek van Rosenthal en Jacobson uit 1968 toont aan dat de verwachtingen die leraren hebben ten aanzien van kinderen van invloed zijn op hun prestaties. Leraren van de school waar het experiment plaatsvond werd verteld dat zij meewerkten aan de ontwikkeling van een nieuwe intelligentietest van de befaamde Harvard University. De test zou meten bij welke leerlingen intellectuele groei te verwachten was. De testresultaten lieten zogenaamd zien van welke vijf leerlingen intellectueel gezien het meest verwacht mocht worden, terwijl de onderzoekers in werkelijkheid willekeurige namen doorgaven aan de leraren. De resultaten van het onderzoek waren schokkend. De vijf leerlingen die veel intellectueel potentieel zouden hebben lieten ook de meeste vooruitgang zien. De verwachtingen van leraren hadden een positief effect op de overtuigingen van leerlingen over hun eigen kunnen, waardoor zij beter gingen presteren. Dat was de bevestiging van de intellectuele capaciteiten van de leerling: Hoge en positieve verwachtingen van de leraar vergroten de kansen van de leerling. Daarnaast gaven leraren ook aan dat deze leerlingen slimmer, gelukkiger, sociaal vaardiger en nieuwsgieriger waren dan hun klasgenoten. Ethisch gezien is er wel wat op dit experiment aan te merken, want de kinderen die niet

tot de intellectuele potentiëlen behoorden, werden benadeeld: leraren bleken afkeurend te denken over leerlingen die net zo goed vooruit gingen, maar van wie zij dat niet verwacht hadden.

Werk maken van gelijke kansen geeft nog veel meer inzichten. Inzichten in de verschillen tussen meisjes en jongens en in de hokjescultuur waar we ons vaak makkelijk toe laten verleiden, maar ook inzichten in de manier waarop leraren de prestaties van hun leerlingen verklaren en wat de invloed is van verbale en non-verbale communicatie op gelijke kansen van leerlingen. Het boek zet je aan het denken over je eigen handelen in de klas ten aanzien van gelijke kansen voor iedereen.

VERDER LEZEN EN LUISTEREN

Boek over de moeilijkheid die de auteur, Sinan Cankaya, ondervindt bij het vertellen van zijn eigen verhaal "tegen de achtergrond van de debatten over integratie, cultuur en racisme" (debezigebij.nl/boeken/mijn-ontelbare-identiteiten/)

Tijp de Jong in zijn podcast in gesprek met Bertus Meijer, leraar en daarnaast oprichter van het facebook platform Onderwijsenzo., over de vraag hoe we in het Nederlandse onderwijs gelijke kansen kunnen bewerkstelligen: <https://tjipcast.nl/onderwijs/gelijke-kansen-in-het-onderwijs-hoe-bereiken-we-dat-tjipcast-041-met-bertus-meijer/>

Interview in het *Tijdschrift voor Orthopedagogiek* met Eddie Denessen over de effecten die de Corona tijd kan hebben op gelijke kansen voor kinderen. Denessen is bijzonder hoogleraar Sociaal-culturele achtergronden en differentiatie in het onderwijs aan de Universiteit van Leiden en universitair hoofddocent Onderwijswetenschappen aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. <https://nivoz.nl/uploads/PDF-uploads/TvO%202020-3%20Interview%20Eddie%20Denessen.pdf?t=1591348852>

Cankaya, S. (2020). *Mijn ontelbare identiteiten*. Amsterdam: de Bezige Bij.

LEES HET BOEK

Van den Bergh, L., Denessen, E., & Volman, M. (red). (2020). *Werk maken van gelijke kansen. Praktische inzichten voor leraren in het basisonderwijs*. Meppel: Ten Brink uitgevers. Of gratis te downloaden via: <https://didactiefonline.nl/artikel/werk-maken-van-gelijke-kansen>

OVER DE AUTEUR

Marieke Pillen is hogeschooldocent professionele masters en lid van het lectoraat van Hogeschool KPZ waar zij onderzoek doet naar de ontwikkeling van de professionele identiteit van pedagogisch professionals.